

Teoria riscului si a incertitudinii la licenta din mai 1999, specializarea Economie Matematica

Lect.dr. Laurentiu MODAN
Catedra de Matematica, A.S.E. Bucuresti

*În anul 1999, la Facultatea de Cibernetica, Statistica si Informatica Economica din A.S.E. Bucuresti, au terminat cursurile studentii celei de a doua promotii a sectiei de Economie Matematica, unica de acest gen în peisajul învățământului universitar românesc. Printr-o mai puțin inspirata schimbare venita din partea Ministerului Educatiei Nationale, dar în detrimentul specializarii ce-i ofera absolventului baza activitatii sale viitoare, licenta din mai 1999 a fost constituita doar din doua teze: Teorie Economica si Economia Asigurarilor. Disciplinele matematice, ce reprezinta majoritatea cursurilor noii specializari, s-au regasit în cea de-a doua teza. Prezentam în continuare, cele 8 subiecte grila, din capitolele cursului **Teoria Riscului si a Incertitudinii**, pe care lam tinut pentru prima data în Romania, începând cu anul universitar 1996/1997.*

1. Fie $(X(t))_{t \geq 0}$, cererile unui proces Pois-son compus-mixat. Atunci, pentru probabilitatea neconditionata $\bar{p}_k(n)$ si pentru cea conditionata $p_k(nq)$, este adevarata relatia:

a) atât în caz Polya, cât si în caz Poisson, $\bar{p}_k(n) = M(p_k(nq))$;

b) în caz Polya, exista probabilitatile p, q ce depind de $h > 0$ si $n \in \mathbb{N}^*$, astfel ca $\bar{p}_k(n) = C_{k+h-1}^k \cdot p^h q^k$;

c) în caz Polya, $\bar{p}_k(n)$ si $p_k(nq)$ urmeaza legi binomiale;

d) atât în caz Polya, cât si în caz Poisson, $\lim_{h \rightarrow \infty} \bar{p}_k(n)$ nu are sens;

e) în caz Polya, $\bar{p}_k(n)$ nu admite exprimari recurentente.

2. Rezerva U , de risc, pe 1 an:

a) depinde liniar de probabilitatea de supravietuire;

b) are margini ce nu depind de momentul de reasigurare $a_j(M)$;

c) în cazul oricarei retentii M , de reasigurare, are marginea superioara dependenta parabolic de y_e , prin

$$M \left[y_e + \frac{g(X(t))}{6} (y_e^2 - 1) \right];$$

d) pentru unele retentii M , de reasigurare, are marginea superioara:

$$M \left[y_e - \frac{g(X(t))}{6} (y_e^2 - 1) \right] - IP;$$

e) la fuzionarea mai multor companii, creste.

3. Fie variabila aleatoare $(X(t))_{t \geq 0}$ a valorii cererilor unui proces de risc, cu densitatea de repartitie $f_X(x) = \frac{k}{2} x e^{-x}$, $x \geq 0$. Daca a_j si

F_X sunt momentele de ordin j , respectiv repartitia lui X , iar N este repartitia unei variabile aleatoare $N(0,1)$, atunci:

a) $k = 1/2$, $P = 2$;

b) F_X nu admite aproximare Edgeworth;

c) F_X admite aproximare Edgeworth, $F_X(x) = 2(1 - e^{-x} - x e^{-x})$ si derivata

$$N'\left(\frac{x - na_1}{\sqrt{na_2}}\right) = \frac{1}{\sqrt{2p}} e^{-\frac{(x-2n)^2}{12n}};$$

d) $k = 1/4$ si F_X admite aproximare Edgeworth;

e) $k=2, P=4, N'\left(\frac{x - na_1}{\sqrt{na_2}}\right) = \frac{1}{\sqrt{2p}} e^{-(x-4n)^2}.$

4. Într-un proces de risc cu timpul $t > 1$, solvabilitatea u :

a) contine o rezerva ideala si doi termeni care sunt obligatoriu stochastici, în toate ipotezele de lucru;

b) are o medie ce nu contine factorizari explicite, datorate lui r_X si r_P ;

c) are limita mediei sale, la $t \rightarrow \infty$, invers proportionala cu $1 - r_{ipp}$;

d) are media exprimabila printr-o suma de 2 termeni, doar când nu exista inflatie;

e) are media neinfluentata de factorii me-diului economic, în timp ce dispersia sa es-te influentata de acestia.

5. Fie un proces de risc oarecare, cu timp $t \geq 0$. Atunci:

a) prima $G(t)$, de bonificare, apare obligatoriu la $t > 1$;

b) $G(t) = k[(1 + l)P(t) - X(t)]$ pentru $k > 0$, $l > 0$ si $P_l(t) = (1 - kl)G(t)$, când $P_l(t)$ este prima de încarcare;

c) $P_l(t) = (1 + l)P(t)$, când $P(t)$ este prima de risc, ca variabila aleatoare asociata cererilor $X(t)$;

d) prima de acumulare $B(t)$ este aceea înscrisa în contractul asigurat-asigurator, fi-înd data de $B(t) = \frac{P(t)}{1 - c - l_B}$, când $c > 0$,

$l_B > 0$ si $1 \neq c + l_B$;

e) $P_l(t) = (1 - c)B(t)$ si $l_B \neq \frac{l}{1 + l} \cdot \frac{P_l(t)}{B(t)}.$

6. Fie un proces de risc cu reasigurare. Dacă pentru suma reasigurata, $M = 2u.m.$, momentul $a_1(M) = 1$, iar $S(z) \in \exp(2l)$, când $l > 0$, atunci:

a) $l \in (\ln \sqrt[4]{2}, 1)$;

b) $l \in (1/2, 1)$;

c) $l \in (1/3, \ln \sqrt[4]{2})$;

d) $l \in \left(2, \frac{1}{\ln \sqrt[4]{2}}\right)$;

e) $l \in (1/3, 2)$.

7. Într-un proces de asigurare a bunurilor, se cunoaste ca repartitia valorii cererilor individuale este $S(x) = F^{2*}(x) \frac{x}{1+x}$, unde

F^{n*} exprima repartitia variabilei aleatoare $\sum_{k=1}^n V_k$, când $(V_k)_{k=1, n}$ sunt independente si identic repartizate, cu:

$$V: \begin{pmatrix} 1/2 & 1 & 2 \\ 1/4 & 1/2 & 1/4 \end{pmatrix}.$$

Societatea se reasigura cu o retentie $M < 3/2$.

Dacă $a_2(M) = M^2 - \frac{1}{8} \ln(1 + M)$, stiînd ca $\ln 2 = 0,69$ si $\ln 5 = 1,6$, atunci:

a) $M = 1$ si $M = 13/10$;

b) $M = 1/2$ si $M \in (1/10, 1/5)$;

c) $M = 1/10$;

d) $M \in (1/3, 1/2)$;

e) nu exista valori acceptabile pentru M .

8. O societate de asigurare ofera familiei, la decesul unui membru, fie 1000 u.m., fie 2000 u.m. Asigurarea se face pe un an, printr-un proces în caz Poisson, cu $X(t) \in N(m, s)$. Dacă probabilitatea de rui-nare este $e = 0,01 (y_e = 2,32)$, dacă încar-carea este $1/5$ si exista 100 polite, atunci, maximul rezervei de risc, în sute, este:

a) 56; b) 68; c) 59; d) 69; e) 63.

Grila raspunsurilor corecte este:

1	b	5	d
2	c	6	a
3	c	7	e
4	c	8	b

În cele ce urmeaza, vom da câteva indicații pentru rezolvarea celor 8 subiecte.

1. Într-un proces Poisson compus-mixat, pentru variabilele aleatoare $K(t)$ și $Q(t)$ ale numărului de cereri, respectiv ale funcției de structura, la timpul $t \geq 0$, când $k, n \in \mathbb{N}$ și $q > 0$, se definește probabilitatea necondiționată:

$$\bar{p}_k(n) = P(K(t) = k),$$

precum și probabilitatea condiționată:

$$p_k(nq) = P(K(t) = k | Q(t) \leq q).$$

În cazul Polya, când repartiția H , a lui $Q(t)$, este o funcție Γ incompletă, de forma:

$$H(q) = \Gamma(hq, h) = \frac{1}{\Gamma(h)} \int_0^{hq} e^{-t} t^{h-1} dt,$$

se poate arata că există probabilitățile:

$$p(h) = \frac{h}{n+h}, \quad p(h) = \frac{n}{n+h},$$

astfel încât:

$$\bar{p}_k(n) = C_{h+k-1}^k \cdot p^h q^k.$$

2. Se pleacă de la ecuația rezervei U , de risc, la timp $t \leq 1$ și având coeficientul de încărcare $l > 0$:

$$U = y_e s(X) + \frac{y_e^2 - 1}{6} g(X) s(X) - lP, \quad y_e \geq 1,$$

unde U , X și P sunt dependente de t , $(X(t))_{t \geq 0}$ reprezintă variabila aleatoare a valorii cererii totale, $P(t)$ fiind prima de risc, iar y_e , soluția ecuației:

$$e = 1 - F(y_e),$$

e desemnând probabilitatea de ruinare, definită prin:

$$e = P(\{U < U_r\}),$$

pentru pragul de ruinare U_r .

Dacă $M > 0$ este valoarea impusă de reasigurare, pentru U se poate găsi următoarea margine superioară:

$$U < M \left[y_e + \frac{y_e^2 - 1}{6} g(X) \right] - lP,$$

care depinde parabolic de y_e .

3. Pentru ca f_X să fie densitate de repartiție, se impune ca:

$$\int_0^\infty \frac{k}{2} x e^{-x} dx = 1, \text{ deci } k = 2.$$

Atunci, repartiția este:

$$F_X(x) = \int_0^x f(t) dt = 1 - e^{-x} - x e^{-x}.$$

Aproximarea Edgeworth există doar când momentele $a_i, (\forall) i \in \{1, 2, 3, 4\}$ sunt finite.

Observăm că:

$$a_i = \int_0^\infty x^i \cdot x \cdot e^{-x} dx = \int_0^\infty x^{i+1} e^{-x} dx = (i+1)!,$$

$(\forall) i \in \{1, 2, 3, 4\}$ ceea ce ne asigură că repartiția lui X ar putea fi calculată și cu ajutorul aproximării Edgeworth.

Se cunoaște că: $N'(x) = \frac{1}{\sqrt{2p}} e^{-\frac{x^2}{2}}$, deci,

$$N'\left(\frac{x - na_1}{\sqrt{na_2}}\right) = \frac{1}{\sqrt{2p}} e^{-\frac{(x - na_1)^2}{2na_2}}, \text{ ceea ce revine la:}$$

$$N'\left(\frac{x - na_1}{\sqrt{na_2}}\right) = \frac{1}{\sqrt{2p}} e^{-\frac{(x - 2n)^2}{12n}}.$$

4. Ecuația solvabilității u , dependentă de timp, într-un proces de risc, evaluat pe mai mulți ani ($t > 1$) este: $u(t) = R(t) - f(1, t)$, unde $R(t)$ reprezintă limita ideală a rezervei de risc, atinsă doar când nu există cereri, iar

$f(1, t)$ este cererea relativa, cumulata de la 1 la t .

Media solvabilitatii apare ca urmare a lui $f(1, t)$, ca parte stochastica a cererilor. Ea are forma:

$$m_u(t) = M(u(t)) = u(0)r(0, t) + l \sum_{t=1}^t r(t, t) + (1 - c - l_B) \cdot \sum_{t=1}^t [1 - (1 + z(t))D(t)] r(t, t),$$

unde $u(0)$ este solvabilitatea la

$t = 0$, $r(0, t) = \prod_{t=1}^t r_{igp}(0, t)$ este randamentul (raportul) impus de profit (i), de cresterile volumetrice (g), precum si de inflatie (P), aparuta prin intermediul primei de risc $P(t)$, iar l, l_B si c sunt factorii de încar-care, corespunzatori lui $P(t)$, primei de acu-mulare $B(t)$ si respectiv cheltuielilor rela-tive, în timp ce $z(t)$ reprezinta ciclajul pe termen lung ($t > 1$), iar

$$D(t) = \frac{\prod_{j=1}^t r_X(j)}{\prod_{j=1}^t r_P(j)}$$

este functia auxiliara ce

arata efectul ramânerii în urma, între ce-rerile $X(t)$ si primele $P(t)$ (dependente de timpul t). Când $r_{igp}(t) < 1$, $m_u(t)$ are o oscilatie în ju-rul unui nivel de echilbru, ce apare pentru $z(t) = 0$, ceea ce impune lipsa cresterii prin inflatie, $r_X(t)$, deci si lipsa cresterii prin prima, $r_P(t)$, adica $D(t) = 1$. Daca se presupune si stationaritatea :

$$r_{igp}(t, t) = r_{igp}(t) = r_{igp}, (\forall) t \geq 1,$$

trecând la limita, se obtine:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} m_u(t) = \frac{l}{1 - r_{igp}} = E_u,$$

ceea ce arata ca la ∞ , media solvabilitatii se stabilizeaza catre valoarea E_u .

5. Prima înscrisa în contractul dintre asigu-rator si asigurat este cea de acumulare, notata $B(t)$ si nu aceea de risc, $P(t)$. Cu ajutorul factorului de încarcare $l_B > 0$, corespunzator lui $B(t)$, dar si al celui de cheltuieli $c \in (0, 1)$, exista relatia:

$$P(t) = (1 - c - l_B)B(t), \quad c + l_B \neq 1.$$

6. Cum $S(z) \in \exp(2l)$, înseamna ca $S(z) = 1 - e^{-2lz}$, ($\forall$) $z > 0$ si $l > 0$. Se cu-noaste ca:

$$a_1(M) = \int_0^M z dS(z) + M(1 - S(M)),$$

ceea ce în situatia problemei, revine la:

$$1 = \int_0^M 2lze^{-2lz} dz + Me^{-2lM},$$

sau echivalent: $e^{-2lM} + 2l - 1 = 0$.

Studiem solutiile ecuatiei anterioare, când $M = 2$ u.m., cu ajutorul toremei Rolle. Notam:

$$f(l) = e^{-4l} + 2l - 1, \text{ deci:}$$

$$f'(l) = -4e^{-4l} + 2,$$

ecuatia $f'(l) = 0$, având radacina $l = \frac{\ln 2}{4}$.

Obseram ca $f\left(\frac{\ln 2}{4}\right) = \frac{1}{e^{\ln 2}} + \frac{\ln 2}{2} - 1 =$

$$\frac{\ln 2}{2} - \frac{1}{2} < 0, \text{ si ca } f(1) = \frac{1}{e^4 + 1} > 0.$$

Atunci, înseamna ca $l \in (\ln \sqrt[4]{2}, 1)$.

7. Rezulta evident ca:

$$V + V = \begin{pmatrix} 1 & 3/2 & 2 & 5/2 & 3 & 4 \\ 1/16 & 1/4 & 1/4 & 1/8 & 1/4 & 1/16 \end{pmatrix}$$

deci repartitia $S(x)$ este de forma:

$$S(x) = \begin{cases} 0 & , 0 \leq x < 1 \\ \frac{x}{16(1+x)} & , x \in \left[1, \frac{3}{2}\right) \\ \frac{5x}{16(1+x)} & , x \in \left[\frac{3}{2}, 2\right) \\ \frac{9x}{16(1+x)} & , x \in \left[2, \frac{5}{2}\right) \\ \frac{11x}{16(1+x)} & , x \in \left[\frac{5}{2}, 3\right) \\ \frac{15x}{16(1+x)} & , x \in [3, 4) \\ \frac{x}{1+x} & , x \geq 4 \end{cases}$$

Momentul de ordin 2, în cazul unei reasigurari, se calculează din relația:

$$a_2(M) = \int_0^M x^2 dS(x) + M^2(1 - S(M)).$$

i) Presupunând ca $x \in [0, 1]$, atunci:

$a_2(M) = M^2$ și ținând cont de ipoteza, rezulta ecuația: $M^2 = M^2 - \frac{1}{8} \ln(1+M)$,

cu soluția inacceptabilă, $M = 0$.

ii) Presupunând ca $x \in \left[1, \frac{3}{2}\right)$, atunci :

$$a_2(M) = \frac{1}{16} \int_0^M \frac{x^2}{(1+x)^2} dz + M^2 \left[1 - \frac{M}{16(1+M)}\right]$$

sau echivalent:

$$a_2(M) = \frac{1}{16} \left[M - \frac{1}{1+M} + 1 - 2 \ln(1+M) \right] + M^2 \left[1 - \frac{M}{16(1+M)} \right].$$

Ținând cont de ipoteza, rezulta ecuația:

$$\frac{1}{16} \left[M - 2 \ln(M+1) - \frac{1}{M+1} + 1 \right] + M^2 - \frac{M^3}{16(1+M)} = M^2 - \frac{1}{8} \ln(M+1),$$

cu soluțiile inacceptabile $M = -1, M = 2$.

Prin urmare, cele două cazuri studiate ne asigură ca nu există valori acceptabile pentru retenția $M < 3/2$.

8. Asociind 1 la 1000 u.m. și presupunând ca probabilitatea de oferta a acestei sume, către familia decedatului, este $p \in [0, 1]$, vom considera următoarea variabilă aleatoare:

$$X(t): \begin{pmatrix} 1 & 2 \\ p & 1-p \end{pmatrix},$$

cu momentele $a_1(X(t)) = 2 - p$ și $a_2(X(t)) = 4 - 3p$.

Pentru ca $X(t) \in N(m, s)$, iar procesul de modelare este în cazul Poisson ($s(X(t)) = 0$), ecuația rezervei de risc la $t \leq 1$ devine:

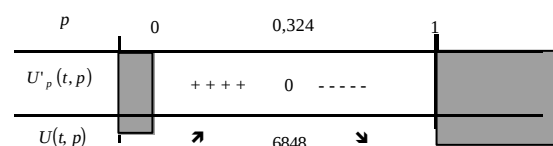
$$U(t) = y_e s(X(t)) - lP(t), \text{ unde } s(X(t)) = \sqrt{na_2}.$$

Astfel:

$$U(t, p) = 23,2\sqrt{4-3p} - 20(2-p),$$

$$U'_p(t, p) = 20 - \frac{34,8}{\sqrt{4-3p}}, \text{ cu soluția } p = 0,324.$$

Tabelul de variație a rezervei de risc $U(t, p)$, ca funcție dependentă de p , este următorul:

El ne arată că maximumul rezervei de risc este $U(0,324) = 6848$ u.m..